

ВЪСТАНИЕ СРЕЩУ ГЕНОЦИД

В центъра на обширно повествование, в средата на неговия духовен и физически обем се намират в непосредствено съседство две глави: „Маркови врата“ и „Еледжик“. Би трябвало да отгатнем защо е такава сърцевината на „Бенковски“, втория роман от трилогията „Балкани“ на Яна Язова. Продължава да се развива едрата координатна система, широката временно-пространствена перспектива, която читателят вече познава от „Левски“.

Върху географската карта Еледжик и Маркови врата (Траянови врата) са съвсем наблизо. Какво означава това? Въпросът изглежда крайно елементарен. Както и да изглежда, той ще прави чест на всеки, който ще го поставя след Яна Язова. Още щом осъзнаем, че през планината Еледжик – с най-висок връх Бенковски (1186 м) – и до днес минава древният път между Изтока и Запада, Севера и Юга, още щом се запитаме: защо нашият народ нарича Траянови врата Маркови врата, започваме да се приближаваме към стратегическия възел на „Бенковски“ – едно благородно предизвикателство за нашето мислене по основни въпроси.

Северно от избраната възлова точка са Церово, Мухово, Поибрене, Оборище и Панагюрище, а южно е гара Белово, крайната през 1876 година западна точка на барон Хиршовата железница, бъдещата модерна съобщителна връзка на Виена с Цариград. До тази крайна западна точка достига Бенковски след хиляда и една авантюри в хиляда и една нощ из Ориента. На същата крайна източна точка трябва да си кажат думата и братята-философи, опонентите на Бенковски – и то с отбрани европейски думи, взети направо от парламентарните речници на Франция и Англия.

Без появата на Бенковски в гара Белово жп линията не е могла да бъде продължена и древният път между Изтока и Запада е

щял да спре до Траянови врата. Само Еледжик може да я отвори отново, да я модернизира, да я направи съвременна и достойна за XIX век. Компанията, толкова интернационална по кадрови състав, толкова веща в специализацията си, толкова напредничава със своите технологии, спира до Маркови врата, за да навлезе в най-гъстите дебри на Балканите. Тук и най-новата техника може да си пробие път само с нетехнически, съвсем други средства.

Тръгнал някога да освобождава Гроба господен, Западът, оставайки си все така християнски, приема и изпълнява поръчки на Отоманската империя – колкото и неперспективна да е тя. Барон Хирш и Круп очевидно са забравили нарочно войните между кръста и полумесеца. В същото време отец Кирил е наречен „нов кръстоносец“. Той пренася кръста на Хвърковатата чета до гара Белово. В историческия момент, за който става дума, единственият кръстоносец, останал верен на общата християнска идея и мечта, след толкова злополучни кръстоносни походи, слиза откъм Еледжик и Маркови врата. Съвсем накратко: налага се с удар откъм север да се възстанови движението на цивилизацията, да се освободи пътят на културата между Изтока и Запада. Хвърковатата чета на Бенковски трасира посоката на бъдещи главни удари, решителни за победата над феодализма и феодалния застои в класическите първостепенни и първоизвори на европейската цивилизация.

Крилати конници се появяват на историческата сцена, за която също са задължителни трите единства – на мястото, на времената, на действията. Авторката знае законите на народния епос. Още по време на събитията той се отделя от тях, за да им даде други мащаби, трайности, значения. Историците са убедили географите проходите да се казва Траянови врата, но народът предпочита Маркови врата. Стратегическият кръстопът се оказва и кръстовище на историята и легендата. Князът и княгинята на Априлското въстание влизат пред очите ни в легендата – и става още по-приказно вечното ѝ царство на Север и на Юг, на Запад и на Изток, през девет земи в десета.

И настина – невинаги външните измерители са най-важните: колко са участниците, армиите, какви са непосредствените резултати, отзвучи, оценки, защо е станало така, а не иначе, как щеше да бъде, ако историята беше избрала друго време и други лидери и т. н. Приказката „Имало едно време...“ се създава по съвсем други правила: тя търси скрит смисъл и значение, приема или не приема вечност към вечност.

На Еледжик предводителят на Хвърковатата чета се слива с вечния конник – Тракийския, Мадарския, Марко Кралевити. Помним:

*с единия крак на Хемус,
с другия – на Пирина.*

С пълна сигурност е определена актуалната посока: Север – Юг. Четата наистина е хвърковата – тя прелита над огромни пространства и времена, за да я видим в покой само веднъж – в най-съдбоносната точка, в оня възел, от чието разплитане зависи единственото продължение на песента, легендата, историята, жп линията. Подробно се разказва в „Бенковски“ как конниците се грижат за своите коне на Еледжик, как ги подготвят през нощта за похода до гара Белово. Във ведрата се слага по стиска сено, за да не се простудят животните от изворната планинска вода. Очевидците не съобщават толкова подробности за нежността към конете в Хвърковатата чета. Щедростта на романистиката е напълно разбираема.

Конникът срещу ненаситния змей, многоглавата хидра на злото, безчестието, алчността, човекоядството... При погрома на Панагюрище разноплеменните освиrepели орди – черкези, трапезундски разбойници, „християни“ от казак алая, башибозуци, низами – са именно чудовище с много глави. Срещу огромното настъпващо туловище, преситено и ненаситно, димящо от кръв, в един момент виждаме в единоборство *Георги* Джелов. Той поваля деветима. Три пъти по три, а главите на змея стават все повече. И все пак: единоборството е още възможно! Дори и след разгрома на въстанието, революцията, освободителната война.

Истинският трагизъм започва към края на епичните времена. Вечното хищно влечуто намира чудовищно превъплъщение, за което никой не е подготвен. По пътя на конника от Север на Юг се изпречва къщата на кмета в с. Борован: „И на тази къща малките, замрежени с железни решетки прозорчета бяха тъмни като тайнствените на чудовище очи, вечно гледащи, но безучастни към всичко видяно, неотвърщащи на нищо, неми като камъни...“

Ето какво било писано на въоръжения конник, слят като кентавър с най-могъщия български Пегас.

Развивайки всестранно своята мисъл за Балканите като врагта, средище, стратегически възел, кръстопът и зависимост на че-

тирите посоки, отприщвани откъм Север, културен пласт – сцена на история, митология и съвременност, авторката на „Бенковски“ по свой начин търси и единството на героите и масите, вождовете и народа. За пръв път в един роман виждаме участниците в Априлското въстание не като чорбаджии и търговци, занаятчии, учители и попове, селяни – орачи и копачи, овчари и говедари. Изграден е съвършено друг образ. Епичната битка започва с общ порив и завършва с единоборства на незнани достойни хора. Колкото повече се съгъства трагизмът на разгрома, толкова по-отчетливо се открояват повече и повече единоборци, които загиват като личности, индивидуалности – неподозирани, неспоменавани преди.

Повествованието за последните дни на Панагюрище и Перушица образува едра мозайка от безпримерни единоборства. Подвигът на Спас Гинов и Кочо Чистеменски се е превърнал в общ завършек, композиционен принцип при изграждането на основните глави – те се роят на много и все по-кратки епизоди, къси като предсмъртни стонове и прощални молитви. Възлово е изречението: „Като нямаха повече началници, всеки си стана генерал.“

Селяните в „Бенковски“ са рицари. Пред нас не е някаква „маса“, опиянена от волята и обаянието на вожд, от собственото си отчаяние-въодушевление, от краткото припламване на лудостта сред съня, апатията и безизходицата. Вместо от бита, авторката на „Бенковски“ тръгва от битието. Този път още далеч не е извървян в нашата романистика, социология, социална психология, народопсихология и т. н. Разгръща се смела оптимистична теория за нашия народ, написана в откровено-романтичен стил. Той може да изглежда на съвременния читател и напълно утопичен, но заслужава интерес поне като антитеза на толкова традиционни скептични становища.

„Тия селяни, излезли с оръжие от панагюрските къщи, които се виждаха вече да се рушат и да димят в дола, носеха на челата си отпечатъка на едно битие, в което те бяха опознали издръжливостта на Крума, получавали царски дарове пред стените на Цариград заедно със Симеона, завладявали Адриатика заедно с Асена. Едно битие, причинявало някога пожари, рушило престоли, обезпокоявало инквизицията, враждувало с папите, триста години водило война с армиите на божите заместници. Били някога богомили в България и Византия, патарени в Италия, албигойци във Франция и Германия, тия селяни-роби в Отоманската империя бяха останали рицари.“

Инерцията е толкова силна, че срещу една утопия веднага ще се появят сто антиутопии. И нека! Нима толкова научни антиутопии са накарнали с нещо скромната ненаучна утопия на отца Паисия?

Чрез прости сравнения авторката на „Бенковски“ приканва читателя към смели и едри съпоставки. Друг автор от същия материал би разгърнал ефектни есета, философско-митологични и историко-епични успоредици. Яна Язова съзнателно ги избягва, остава вярна на своя детски чист разказ.

Бенковски е Едип цар. Райна Попгеоргиева – Жана д'Арк. Гюрга Гинова – Ниоба. Кочо Чистеменски – Александър Македонски и Ахил. Даскал Найден в атаката срещу Стрелча и Васил Петлешков между двете клади в Брацигово извикват сянката на Дон Кихот. Бенковски и Бобеков веднъж изглеждат като Крез и Солон. Излазът на капитан Пармаков с шепа оцелели въстаници из горящия Дряновски манастир се натъква на коварна засада, съпоставена със събитията при Оенския път в сражението при Ватерлоо. Кочо Чистеменски преди събитията обичал да играе ролята на Велизарий върху читалищната сцена в Перушица. Ботевата чета и спартанците на Леонид при Термопилите се сливат в едно изречение. Усойницата, пропъзляла в Оборище, събужда спомен за змията, клъвната орел в полет преди битката за Троя в „Илиада“.

Виждаме как и чрез сравненията историята е сплетена с митологията в своеобразна нишка на Ариадна, с която се навлиза из лабиринтите на Балканите. Както винаги – не бива да се съмняваме, – скептицизмът ще бъде голям. Не са ли много и хаотични сравненията и успоредниците? Овладени ли са толкова символи и асоциации? Не стига ли прекалено далеч романтично-утопичният унес? Не е ли твърде остаряла поетиката? Би трябвало да се огледаме, преди да отговаряме на въпросите. Вретеното на Ариадна бръмчи сега по всички континенти. В нишките се запридат тъкмо събития и митове плюс някои вторични суровини.

Но да се върнем към Априлското въстание. Наред с неговата обща подготовка незримо зреят единоборствата. Останали сами срещу побеждаващия башибозук и срещу природната стихия – сняг през май, – много български въстаници отхвърлят вътрешната капитулация. Става дума не само за апостолите и войводите, а и за стотици, хиляди хора – горди и непримирими докрай. В Панагюрище Рад Клисаря, Тодор Хайдутина, Стоян, Павлета, Петър

Щърбанов превръщат всяка къща в крепост, когато цялата организирана отбрана на града е вече напълно разбита. Тодор Велчев, Стоян Канев, Тоно Пенев, Иван Хаджитилев, Иван Шоков, Ана Райкова, Лика Стоянова след рухването на двете преградни барикади в Перушица намират сили за небивали самостоятелни излази (контраатаки). Козлодуйското даскалче, което единствено се присъединява към Ботевата чета, озарява целия ѝ път през спящия Борован и невъстаналата Враца.

В началото или в края, най-често в края, единоборството, самостоятелният избор в най-трагичния миг – ето го често незримото, но безспорно продължение на *вътрешната* организация, изградена от Апостола и апостолите върху много стари основи, единствено оцелели от толкова градежи сред превратностите на времето върху полуострова-кръстопът. Пак и пак историята се кръстосва с легендата в единствена по рода си сплав.

Спас Гинов сънува сън: край Перушица, в местността Цинципарец (там неговият баща Иван Гинов намира – не насън – два товара злато и с него помага да се вдигне каменната църква-крепост „Св. Архангел Михаил“, на която е ктитор), му се привижда огромен град. Прояснява се ликът на майка му със златен обръч на челото сред седем негови братя в бойни доспехи. Даскал Петър Бонев се опитва да разтълкува съня трезво, чрез историята: „Цинципарец е бил кръстопътен град с рицарски замъци и кули, ограден с крепостна стена. В Разсечена могила е била намерена златна корона, а в Дуцова могила – бойна колесница. Братята, които са се явили пред тебе, са рицарите, които си служили някога с тая колесница.“ За авторката на „Бенковски“ историческото обяснение е отново недостатъчно. Като Касандра пророчицата тя продължава: „Голямата наша мъка днес е разтърсила земята. Изринала е мъртвите да спасяват живите. Най-далечното минало се е съжалило над настоящето. Рицари-храбреци са се повдигнали от нашето безсилие. Сенки са навлекли старите железни доспехи, за да ни укрепят. Мишци, отдавна превърнати в прах, са вдигнали отново щитовете и мечове, за да ни помогнат.“

(Когато е бил разчитан текстът на „Бенковски“, породило се е някакво колебание дали Цинципарец е „крепостен“ или „кръстопътен“ град. Както и да се реши този текстологически въпрос, колебанието личеше в машинописния екземпляр.)

Спас Гинов е най-костеливият орех. Неговият кръстопът, жестоко саморазсечен като Гордиев възел, е несравнимо по-сложен от

Маркови врата. Авторката само го е загатнала, съвсем трезво преценявайки своите възможности. Трогателна е надеждата на Яна Язова, че в съвременното изкуство и в съвременния хуманизъм, толкова съсредоточени върху личността, ще се търсят нови подходи, подстъпи, мостове по-нататък. Самата поява на Спас Гинов в роман за Бенковски е истина, самозащитена завинаги.

В тъканта на романа „Бенковски“ са използвани известни, най-авторитетни кореспонденции и доклади на анкетьори за Априлското въстание в европейския печат, а също и грижливо подбрани спомени на участници в събитията – Захари Стоянов, Никола Обретенов, Спас Гълъбов. Когато се цитират очевидците Макгахан, Скайлър, Де Вестин, Беринг наред с българските летописци на Април 1876, сред които авторката с право прибавя и Константин Гълъбов, постига се нещо неочаквано – естествено се преодоляват внушени страхове да не би нещо да се преувеличава и идеализира, да не би строгите историци да останат недоволни от поредни публицистични и художествени произволи, сочейки ни само и единствено документите. Но що е документ?

Преди да напусне демонстративно утъпкания път от репортерската публицистика и мемоаристиката към документалната строгост и категоричност, преди да тръгне решително и към класическата и съвременната методология, към други критерии, методологии и предвиждания, авторката на „Бенковски“ си избира на този кръстопът една публицистично-художествена мисъл, чиято историческа и документална стойност едва ли ще се оспори и от най-фанатичния привърженик на документалния всеавторитет. Мисълта е известна. Въпреки това Яна Язова я цитира два пъти. Ето я за трети път: „Избива се един народ. Къде? В Европа. Този факт има ли свидетели – целия свят...“ Реч на Виктор Юго пред френския парламент на 29 август 1876 година.

Априлското въстание е въстание срещу геноцид! Саможертва на цял народ. Отчаяна самозащита. Биосоциален порив за оцеляване, могъщ – с европейско значение – протест срещу геноцида изобщо, срещу неговите османски практики, добре познати и на арменския народ, и на съвременните кюрдски патриоти.

Два пъти в „Бенковски“ се споменава и Ноевият ковчег – библейският символ на единственото спасение на живота. За страшната перушенска черква „Св. Архангел Михаил“ е казано: „Свети Архангел“ остана да стърчи сред това червено море, подобно Но-

евия ковчег сред огнен потоп.“ По-късно Ноев ковчег е наречен и старопланинският връх Вола, до който се изкачва Ботевата чета след толкова затворени врати, след дългонощни очаквания чак до Костелевския мост, където се появяват вместо въстаници само първите светулки на 1876 година – майски, а вече следжътвени.

Така се сбъдва още едно пророчество: за да не премине гласът като през пустиня, тя трябва да се преброди. И невъзможно е да се твърди, че пространството, през което е минала Ботевата чета, си е останало същото.

Върху вълните на хиляди жертвено пламнали души и над преминалата пустиня се издига крехкият създ на спасението. Саможертвата срещу геноцида – ето основния смисъл на Април 1876 година според романа „Бенковски“. Мисълта е продължена: докато има геноцид и план за геноцид, докато варварството се продължава – брутално и дипломатично – от век на век, докато то разполага с времената и пространствата, които са люлка на Европа, цивилизацията, културата, Маркови врата ще бъдат защищавани на живот и смърт от общия подвиг на препълнения съборен храм и на самотния старопланински връх. Единият крак на Хемус, другият на Пирина. Козлодуй и Вола, Панагюрище и гара Белово, Дряновският манастир и Перушица, Батак, Брацигово – пулсиращи, пламнали точки на пунктир, който се превръща в единна огнена линия. Мечът на Архангел Михаил и сабятата на поета-богоборец в единен удар откъм Север за спасението на човека и човешината, на пътищата към всички посоки.

Изящна е връзката между първия и втория роман на трилогията „Балкани“. Авторката на „Левски“ и „Бенковски“, разбира се, знае традиционните съпоставки и противопоставяния, които във все по-груб вид се правят и досега. И тук Яна Язова търси свое самостоятелно решение. Чрез Петър Бонев, съратник на Апостола, проникновен психолог, авторката започва оттам, откъдето другите обикновено завършват.

Хамлетовските колебания на Петър Бонев, който първоначално възприема предводителя на Хвърковатата чета като „някакъв самозван наследник на Дякона“, се сблъскват със собствените му наблюдения: „Едно време Левски ходеше между народа и събираше пари за оръжие, а сега хората сами идеха, диреха комитета, питаха за оръжие и му носеха пари.“

Бенковски е „само жетварят“ – продължава размислите на Петър Бонев авторката. Когато нивата е узряла, не може повече да се

чака. И да има повече недостатъци, отколкото досега са установени, предводителят на Хвърковатата чета е разгадал още една от загадките на Сфинкса (неслучайно е сравнен с Едип цар): на българина трябва да се даде абсолютно конкретен срок, точна дата! Бенковски отрязва – до май ще бъдете готови! Добро ли е това, или много лошо – споровете продължават. Но също така не спират и гаданията как са щели били да изглеждат реалните срокове за една много по-сериозна подготовка на въстанието. Виждаме непрекъснато: дебатите наши могат да продължават безкрайно. Тая особеност се забелязва в българските работи и досега – за малко дни можем да извършим невероятно много, а за много дни срамно малко. Когато не сме направили нищо, имаме обичай да казваме: „Чиста работа.“

Според концепцията на „Балкани“ Бенковски и Априлското въстание са начало на всенародна освободителна война, подготвена от Левски, от неговата единствена по рода си *вътрешна* (и в нравствения смисъл на думата) революционна организация. За да не помислят читателите, че тук отново нещо се преувеличава, нека цитираме: „Левски всъщност подготвял освободителна война, а не революция.“ Тази мисъл на Яна Язова, изказана в романа „Бенковски“, струва колкото няколко дисертации върху историята на Априлското въстание и Освободителната война.

Разбира се, че Левски е подготвял нещо много повече – ще се съгласят мнозина. Но не е изключено да продължат да разглеждат дейците на Априлското въстание на една страна, опълченците – на друга страна, следосвобожденските въстания и войни – на трета страна. Бенковски би ни дал съвсем кратък срок да обединим всичко това, ако ще бъдем хора и българи!

И наистина: как ще се появи Българското опълчение, превърнало Освободителната война в Отечествена, както справедливо пише историкът Георги Вълков, без Априлското въстание и вътрешната революционна организация на Левски, без дейността на идеолозите Раковски, Каравелов и Ботев, които никога не са забравяли какво представлява България на Балканите – най-напред за нас самите, но не само за нас, защото възелът на Маркови врата винаги е бил много сложен – национален и интернационален, български и европейски, световен.

Третата част на трилогията е „Шипка“. Нека читателят има още малко търпение и ще я дочака.

Петко Томев

ТЪТНЕЖИ НА БЛИЗКАТА БУРЯ

1. Изоставеното убежище

Силен сняг валя три дни и три нощи върху Горния метох в Калофер. На третия ден храмът „Въведение на Света Богородица“ изглеждаше потънал в дълбока пряспа. Остатъци от нея отрупваха островърхия покрив на зида и триъгълната керемидена шапка над входа.

Монахините се намериха в метоха като погребани в дълбок сняг. Мълчаливи и посърнали, те излизаха от килиите и прекосяваха двора по няколко наведнъж, а в малката стаичка при портата дежуряха заедно по три сестри.

Обесването на Дякон Левски бе съобщено в метоха от външни лица. Госпожа Евпраксия още не се бе върнала от своя последен излаз. Бе изминало цял месец от последната вест, която бяха научили за нея.

Смутени и развълнувани, по пет и по десет накуп, сестрите на Горния метох си проправяха пъртина в дълбокия сняг, който бе навалял върху земята, и отиваха в града за новини. В такова време рядко пристигаха пътници от други места и пощата, която идеше всеки четвъртък, носеше твърде малко писма.

Това, което се говореше за госпожа Евпраксия в града, бе незадоволително и пълно с противоречия.

Някои твърдяха, че игумения Евпраксия се намирала, изправена в целия си ръст, върху градския ров, когато бесили Дякона. Жена с нейните огромни размери и такава, каквата била почерняла и страшна, всички можели да забележат отдалече.

Разправяха още, че нея съгледал Апостола, когато извикал с цял глас: „Братя българи, наистина аз съм първият, но след мене идат хиляди!“

Знаеше се колко силно го обичаше игуменията и че с тия думи нея той искал да утеши.

Когато увиснал на бесилото, а циганите започнали да замерят с камъни неговия труп, всички българи се разбягали де кому видят очите. Останала върху насипа само игуменията. Тя гледала обесения и заплакала. И дълго време стояла върху градския ров и плакала, без някой да посмее да я приближи.

Други разправяха, че заради нея именно синът на Ботьо Петков, поетът Христо, съчинил във Влашко някаква песен за обесването на Васил Левски, в която се казвало:

*О, майко моя, родина мила,
защо тъй жално, тъй милно плачеш?*

.....

*Ох, зная, зная, ти плачеш, майко,
затуй, че ти си черна робиня,
затуй, че твоят свещен глас, майко,
е глас без помощ, глас във пустиня.*

*Плачи! Там близу край град София
стърчи, аз видях, черно бесило,
и твой един син, Българийо,
виси на него със страшна сила.*

Това нещо Христо Ботев написал за игумения Евпраксия, която стояла върху градския ров и плакала пред бесилото на Дякона.

Други бяха дошли от София и казали:

– Идете да приберете своята игумения! Едни бедни хорица от последните къщурки на града се грижат за нейната помрачена душа. Тя не знае къде се намира, нито може да каже коя е, но по нейната осанка всички разбрали, че тя не е от просто потекло и от някой манастир от по-долна ръка. В джобовете ѝ намерили злато. По някаква връзка ключове, свързани с марка и щемпел, разбрали, че голямата калугерка е от Горния метох в Калофер. Разпитали хора от града и се оказало, че игуменията на Горния метох Евпраксия била изчезнала...

Сестра Ефросиния, натоварена от съвета на монахините да издири и доведе госпожа Евпраксия, на часа замина за София. Тя намери бедната къщурка, току срещу бесилото, на което бе увиснал

Дякон Левски. Бедните стопани, старец и старица, наистина бяха приемали в своя дом една такава голяма и стара калугерка, която дълго време стояла на студа върху градския ров. Но това било отдавна, когато бесили едного българина, за когото се говорело, че искал да стане султан.

След като го обесили, голямата калугерка продължавала да стои върху градския ров. Дошли най-сетне властите, свалили обесения и го откарали в една проста талига. А старата калугерка продължавала да стои върху градския ров. Тя била съвършено премръзнала, току-речи, почерняла от студ, но нито се помръдвала от мястото си, нито знаела какво да прави и къде да иде. Тогава милостивият старец отишел при нея и като я хванал за ръката, казал ѝ с почит:

– Света майко, гледам те, часове стоиш тука... Ти ще премръзнеш. Ела, поогрей се в моята къщица! Тя е тук, съвсем наблизичко. Ела и се поогрей край моето огнище, света майко!

Старата калугерка като че ли се събудила, но не отдръпнала ръката си, а покорно тръгнала подир добрия старец. Влезли в къщицата и тя седнала край огъня. Напразно я питали и разпитвали за всичко. Тя не проговорвала, като че ли била сляпа и глуха. Неподвижно гледала в огъня и мълчала.

По едно време, когато навън вече било дълбока нощ, тя се раздвижила, бръкнала в дълбокия вътрешен джоб на расото си, извадила една голяма златна пара и я подала на стареца.

– Вземи – казала тя, като се изправила до тавана. – Кажу: „Бог да прости!“

Тя си отишла веднага, без да ги погледне, без да каже дума повече.

Сестра Ефросиния веднага се върна в Горния метох и разправи всичко, което бе чула в малката къщица край София. Съветът на монахините се събра на заседание и още веднъж изслуша нейния доклад.

– Те са я убили! – изплака Младата Макрина, която имаше последен глас в съвещанието, но загуи в житейските работи нямаше по-опитна от нея в манастира. – Видели са, че има злато, ограбили са го и са я убили!...

Сестра Ефросиния не се съгласи с нея, защото тя бе видяла с очите си добрите и незлобиви старци, които ѝ бяха разказали от сърце всичко и бяха ѝ показали като светиня златната пара на игуменията.

При това един нов слух се беше прибавил към старите, че някои хора срещнали игумения Евпраксия зад граница. Сестра Се-

рафима пък от своя страна остана несъгласна с тоя слух. Ако госпожа Евпраксия бе отпътувала зад граница, за това щеше да ѝ бъде нужен паспорт, който тя можеше да получи само с нейна помощ от австрийския консул.

Но дали игуменията бе зад граница, или в пределите на страната, за монахините в Горния метох тя без вест бе изчезнала и тяхна длъжност бе да съберат силите си и да организират на нови основи своя живот и общежитието.

И тъй една вечер съветът на монахините отново се свика на заседание. Всички знаеха, че тази вечер ще се избира нова игумения на Горния метох, тъй както е била избирана за игумения монахинята Рапсимия, когато в 1740 година игумения Мария се представила... Теоктиста, която огради метоха със здрави зидове и високи порти, когато починала Рапсимия... Исидора Калдарова, когато умряла Теоктиста, и подир пет години монахинята Минодора от Бенчовци, която направила килиите към дола и общата килия, трапезарията, магерницата и стаята за гости... и на 14 януари 1852 година, когато игумения Минодора умряла, избрали за игумения Евпраксия. Оттогава са изминали 21 години. Трябваше ли тъкмо игумения Евпраксия да изчезне тъй безследно за общежитието на Горния метох, след като го беше управлявала до пълния му разцвет цели 21 години? Всички сестри, събрани в съвета, мълчеха. Всички бяха покрусени. Всички стояха с наведени глави. Никоя не смееше първа да се повдигне и да заговори. Никоя не смееше да погребее приживе игумения Евпраксия с някоя дума.

Те стояха с наведени глави и мълчеха, въпреки, че със своето мълчание потъпкваха строгия закон за манастирите от 1732 година, който им повеляваше да си изберат незабавно нова духовна майка.

В това време сестра Ефросиния, която не бе престъпвала никога манастирския канон, стана от пейката и каза с глас, в който имаше молба:

– Предлагам да почакаме още малко!

Всички сестри сякаш ожидаха само такава дума, за да скочат на крака и да си отдъхнат с облекчение.

– Права си! – казаха те, като искаха час по-скоро да разтурят това злокобно съвещание. – Нека почакаме още малко!...

И дните затекоха отново, пълни с напрежение и очакване. Валяха и валяха снегове... преспи покриваха манастира.

И ето какво се случи в един такъв ден, студен и отрупан със сняг. Откъм портата се раздаде сърцераздирателен писък на една от дежурните сестри.

Всичко, което живееше под расо в манастира, захвърли дневното си занимание, изхвъркна от килиите и се спусна към външната врата. Госпожа Евпраксия ги бе приучила да се събират с най-голяма бързина при нужда и да действат решително и в групи. Началниците на групите първи тичаха към портата, като свикваха монахините към своята група.

Портата зееше полуотворена. Дежурната сестра, която бе надала сърцераздирателния писък, бе останала вън.

Серафима, подпомогната от групата на сестра Ефросиния и от своята група, в която влизаха най-младите и енергични монахини, изгреба снега, паднал върху отворената порта от нейния триъгълен покрив, и я отвори като вихрушка.

Пред вратата стоеше изправена госпожа Евпраксия!...

Дежурната сестра Евдокия лежеше примряла в нозете ѝ.

– Стига, стига, стани, сестро Евдокия!... – каза тихо госпожа Евпраксия, като се стараше да внесе спокойствие между сестрите, които изпълниха цялата порта. Всички се мъчеха да ѝ отворят път, да я въведат в манастира и да я приемат с нужното за нейния сан достолепие, но просто се завличаха като вълни около нея. Искяха да я приветстват, но не можеха да сторят това, защото всички ридяха. Тези жени приличаха на обезумели. Техните викове показваха, че досегашното им мълчание е било страх, техните плачове показваха, че досегашната им твърдост е било отчаяние.

Трябваше само да видят своята госпожа Евпраксия, за да се развърже у тях възелът на страха и отчаянието, за да могат те да се развिकат и раздвижат, като оживели. А тя стоеше и ги гледаше отвън манастира, като едно огромно старо животно, страшно в своята измършавялост и грозота. Къде бе скитала толкова дълго време тя? Къде бе гладувала?...

Всички вкупом я въведоха в манастира и навлязоха в магерницата, където денем горяха най-буйните огньовете. Тука нейната мършавост се показа още по-страшна сред тия богатства на Горния метох, пред всичкото това изобилие, което бе неин имот.

Младата Макрина грабна канче от лавицата и като ронеше град сълзи от хубавите си очи, спусна се да го напълни с горещо мляко от казана върху печката.

Госпожа Евпраксия седна с изправен кръст срещу огнището и я погледна замислено.

– Ти защо плачеш? – запита я тя. – Колко пъти съм те била!...

– Ах, мила госпожо!... – с глас заплака Младата Макрина. – Когато не си ме била за мое добро?

Игумения Евпраксия се усмихна, а всички жени, които бяха нахлули заедно с нея в магерницата и не знаеха как да спрат сълзите си, се изсмяха. Младата Макрина със своя сърдечен отговор им помогна да се успокоят.

Когато излязоха на двора, от яхъра, в който бе затворен катърът на госпожа Евпраксия, се чу силно, сърцераздирателно цвилене и биене на копита в земята.

2. Тайните пътища на госпожа Евпраксия

Госпожа Евпраксия се върна в Горния метох, както слонът се прибира да умре на своето свещено място.

В първите дни тя се затвори в своята килия тъй, като че ли се погребва. Всичко това, което бе нейна ежедневна грижа в манастира, продължи да дее и да произвежда, без тя да хвърля един поглед върху него. Становете тъчеха килими на „макази“, „китени“ и платове „гриза“, без тя да ги прегледа. Вълни се боядисваха, без тя да похвали улучения цвят или да захвърли неулученото, преди се предяха от изкусни пръсти, без тя да провери тънката ниша. От сутрин до вечер по-възрастните сестри и тия, които през зимата не бяха особено заети, плетяха вълнени чорапи, известни в цялата страна. Младата Макрина ги носеше за продан в града или в манастира дохождаха прекупчици търговци, които ги изнасяха вън от Калофер, без игуменията да се попари за тяхната цена. Колари пшката, превили гърбове под чували жито и царевица, но игумения Евпраксия не стоеше вече на прага на мелницата, за да ги посрещне, както трябва. Тя не посрещаше и работниците, които идеха да работят в манастира, не ги ругаеше, когато се размайваха из двора, и не слизаше да ги почерпи с ракия от сини сливи по големите мразове.

Огньовете буйно горяха в магерницата, но игуменията не знаеше вече какво се готви в големите казани. Тя се хранеше сама в своята килия, често пъти с твърд хляб и сирене.

Катърът, който чувстваше близкото присъствие на своята господарка, по цял ден пръхтеше невъздържано с широките си ноздри, биеше земята с тежките си копита и я викаше с цвилене, подобно на рев.

Напразно поглеждаха към нейната килия сестрите на Горния метох. Когато чакаха госпожа Евпраксия да се намери и да се прибере в общежитието, те се чувстваха единни, притиснати една към друга от обща скръб, от една грижа и от един страх. Никоя не мислеше за себе си, всички мислеха как да спасят метоха от погубление.

Игумения Евпраксия ги свари в това душевно състояние. Бяха използвали най-доброто нещо, което бяха научили от нея – еднородието... Тъй се бяха вкопчили една за друга с ръце, с души, че бяха заприличали на едно тяло и на една душа.

Когато госпожа Евпраксия се намери, тяхната сигурност и спокойствие се възвърнаха и грижата им по управлението на големия метох биде свалена от техния гръб, за да яхне отново яките плещи на старата игумения. Тогава в тяхното здраво сплотено множество настъпи онова отпадане на силите, присъщо на държаните дълго време опънати жили и силно напрегнати мускули. Свалиха се ръцете, които бяха поддържали високо над главите един тежък товар, до изнемога. Настъпи разпадането, защото бе имало прекомерно сцепление. Настана разпуснатост, която наричаше себе си отпочиване от железен ред. Настъпиха нехайството и свободата, свойствени на една дисциплина, доброволно поддържана от ужас.

Това не беше бунт, а само разхлабване на юздите. В такова време госпожа Евпраксия трябваше да ги поеме отново в своята десница.

Сега сестрите, които работеха по-малко, обичаха да се събират край големия огън в магерницата и да бърборят, което доставяваше голямо удоволствие на сестра Анисия. Тя бе страдала и мълчала в най-крехката възраст на своя живот, когато нейните другарки още момуваха или отиваха щастливи под белия невестински венец. Тия свои години тя прекара в мъчителни спомени за своето щастливо семейство, за едно невръстно дете и млад съпруг, изчезнали в пламъците на нейния опожарен дом, които тя дълго време и напразно се бе мъчила да угаси със своите сълзи. За да скрие тия сълзи, тя забули главата си с черна монашеска кърпа, скръсти ръце на гърди и се погребва завинаги зад стените на манастира.

Едва през последните години тя бе почувствала как острието на страданието, забито в гърдите ѝ, затъпява. Нейните свити устни започнаха да се развързват и тя доби охота да говори. След време усети, че да бърби е удоволствие и че тя цял живот е била лишавана от него. Следователно сега тя можеше да си позволи да побърби.

При това госпожа Евпраксия не можеше да я види и да ѝ се кара. Сестра Серафима казваше, че затворена горе в своята килия, тя прекарва времето си наведена над някоя от ония старинни мухлясали книги, каквито се намираха в почернелите от времето библиотечни шкафове в една от най-отдалечените стаи на дясното крило на манастира.

Вдълбоченото четене е отсъствие. Отсъстващият е пътник в друга страна. Може ли един пътник да чуе какво говори сестра Анисия в магерницата на Горния метох?

Четенето е глухота. Поглед, отправен към небето, е физическа слепота. Това сигурно бе тъй, защото госпожа Евпраксия не виждаше вече какво се върши в манастира. Всички сестри се чувстваха ненаблюдавани и свободни, а най-вече Младата Макрина. Рано сутрин тя отиваше в града, като казваше, че отива да дири купувачи за вълнените чорапи, които сестрите усърдно плетяха. Но къде скиташе тя по цял ден?... Връщаше се вечер като пребито псе, хубавите ѝ очи горяха, червените ѝ устни се усмихваха влажни и уморени. Наистина тя успяваше да разпродаде всички чорапи в града, но никога не казваше кой ги е купил, за да може утре някоя и друга сестра да похлопа на същата врата. Когато я запитваха, Младата Макрина се смееше, а понякога се кикотеше. Това не беше добре и съвсем не харесваше на някои сестри в Горния метох. Когато по-рано госпожа Евпраксия биеше Младата Макрина и я затваряше в някой тъмен килер, тя бе стигнала дотам, че можеше само крадешком да повдигне очи и да погледне на света. Всички я съжаляваха за тази ѝ зла участ, а сега какво стана?

– Защо сте недоволни от мен? – безочливо се смееше Младата Макрина срещу навъсените сестри – Аз продадох твоите чорапи всеки клуп за жълтица, и твоите... и твоите!... Какво искате от мен?

– От утре не искам повече ти да продаваш моите чорапи! – отговаряше засегнатата сестра. Това беше всичко, което тя можеше да направи, за да задържи Младата Макрина в метоха. На утрото обаче се повтаряше същото.

– Ще те обадя на госпожа Евпраксия! – викаше ужасена сестра Анисия, която делеше килията си и своя одър с тая скитница. – Тя ще вдигне ръка да те пребие, ако ѝ кажа какво правиш ти!... Почакай само!

Но Младата Макрина се кикотеше в очите на сестра Анисия с влажните си устни, с лъстивия блясък на кестенявите си очи. Розовите ѝ бузи дишаха младост, а може би грехопадение. Бездна зееше пред нозете на Младата Макрина, но тя се радваше на това зинало чудовище, сякаш изпитваше особено удоволствие да бъде схрускана от неговите черни зъби. Кош с цъфнали рози виждаше пред себе си тя, а не черна паст. Такава бе силата на младостта у всяко животно. Нейната сила бе в розовата слепота. Младата Макрина се смееше с два реда бели зъби, с пламнали, зачервени страни и хукваше навън, за да се загуби и потъне в някоя непозната къща на града. Сестрите се кръстеха подир нея и поглеждаха към прозореца на госпожа Евпраксия. Но той оставаше затворен.

3. Очите на госпожа Евпраксия

За обща изненада един ден сестра Серафима оповести в трапезарията, че игумения Евпраксия свиква на общо събрание всички монахини в голямата стая на библиотеката. Покана за „общо събрание“ сестрите никога не бяха получавали от госпожа Евпраксия през тия 21 години. Те я приеха със смутени и разтревожени сърца, тъй като такава покана показваше наистина колко госпожа Евпраксия се беше отдалечила от тях.

Сестрите на Горния метох едва дочакаха да се приготви вечерята, набързо и безшумно се нахраниха в трапезарията и незабавно се качиха в стаята на библиотеката.

Госпожа Евпраксия бе заръчала на Серафима да се отопли добре за вечерното събрание. Четири големи сребърни свещници бяха поставени да горят и осветляват празнично цялото помещение. Те сияеха в сребърни подноси върху четири дъбови масички. Всеки свещник имаше по пет чашки от чисто сребро, от които се издигаха по пет дебели и високи свещи от бял восък, които горяха с равен и чист пламък. Този разкош, който никой в града не си

позволяваше, говореше за богатството на Горния метох и за могъществото на госпожа Евпраксия.

Нетърпеливи, сестрите насядаха на прилично наредените в редици столове и впериха очи пред себе си. В последния миг от града се върна и Младата Макрина, която нахлу като студена вихрушка в отоплената стая. Очите ѝ горяха, бузите ѝ бяха зачервени. Уморена и запъхтяна, тя седна виновно при вратата, после скочи и веднага се премести в дъното на стаята, по-далеч от печката.

В това време госпожа Евпраксия влезе и всички станаха на крака да почетат своята началница. Очите им с обич, но и с любопитство се обърнаха да я изгледат. Тяхната игумения изглеждаше вече стара, но с онази старост, която е скръб, не още безсилие и немощ, която е пълна с преживелици, но не е стигнала още до почивка. Тя изглеждаше грозна, с оная грозота, която имат силата и величието, когато са мрачни.

Тя им се стори по-голяма отпреди, защото бе станала кокалеста и изглеждаше по-решителна от това.

Госпожа Евпраксия се изправи пред тях и ги изгледа, както Моисей, слязъл от Синай, се е възправял и гледал на еврейския народ със скрижали в ръка.

– Седнете! – каза след кратко мълчание тя и сама седна пред една малка дъбова масичка, сходна на тия, върху които по ъглите на стаята бяха поставени сребърните свещници. Стаили дъх, всички сестри насядаха безшумно и повдигнаха към нея глави. Какво ставаше тук?... За какво ги е викала госпожа Евпраксия?... Какво ще им съобщи?... За какво ще им говори?

– Драги сестри – издигна се изведнъж нейният могъщ глас. Тя извади от джоба си някакъв ситно изписан лист и продължи ясно и наложително: – Тази вечер съм ви повикала, за да поговорим по един въпрос, който интересува всички нас. А този въпрос е: *Що е вяра?*

Сестрите от Горния метох се спогледаха и наведоха очи. Наистина ли бе потъмняла славата на госпожа Евпраксия?... Всред общата бъркотия, която бе настъпила в нейния манастир, показван доскоро от цялата империя като едно примерно общежитие, госпожа Евпраксия бе поставила 60 стари, изпитани монахини на ученическата скамейка, за да ги пита, като че ли питаше деца: „Що е вяра?“

Монахините мълчаха с наведени глави, но тяхното мълчание нито смути, нито пък изненада госпожа Евпраксия. Тя бе сигур-

на, че нейните монахини не знаят и не могат да ѝ отговорят що е вяра. Тя не изглеждаше изненадана, но не изглеждаше и огорчена. Беше се приготвила не да ги изпитва, а да ги учи.

– Някои мъдри хора казват – издигна се отново нейният глас, – че вярата е рожба на духа, родена от съзнанието за нашата зависимост от стихийте и природните сили.

А има философи, които казват:

„Вярата не е само задължение, тя е *знание* какво нещо е *човекът* и защо той живее на света!“

Силният глас на госпожа Евпраксия застрашително млъкна върху занемялото събрание на сестрите в Горния метох. Наведените глави се изправиха. Значи това наистина не бе проповед, а какво?... Нейният глас им се стори познат. Това бе старият глас на госпожа Евпраксия, който им се заканваше и размахваше над главите им своята ръка.

– За да се живее добре на земята – продължи със силен глас госпожа Евпраксия, – трябва да се разбира какво нещо е животът, какво трябва да се върши в този живот и какво не трябва да се върши!

Ето на това са учили във всички времена най-мъдрите хора у всички народи. Това едничко за всички хора учение е истинската вяра.

Всяка вяра трябва да бъде само отговор на нашия въпрос: „Как да живеем на света?“

За да може човек да живее добре, той е длъжен да знае какво трябва да прави и какво да не прави. Истинската вяра се състои в това, да се знае оня закон, който стои най-високо от всички човешки закони и е един за всички хора по света. Истинският закон по света е така прост, че никой не може да оправдае лошия си живот, като каже: „Аз не го знаех.“

Този закон гласи: „Любов към ближния!“

Като ви казвам: „Това е законът!“ – аз ви казвам: „Това е върхът!“ Прочее стремете се към него!

Йоан е казал: „Който рече: аз обичам Бога, а брата си ненавиждам, той е лъжец, защото, който не люби брата си, когото вижда, как ще люби Бога, когото не вижда. Братя, нека се любим един други!“

Събраните да чуят тия думи обитателки на Горния метох още веднъж размениха помежду си погледи, пълни с недоумение. Те

никога не бяха чували такова нещо от устните на своята игумения Евпраксия. Двайсет и една година, откакто управляваше манастира, тя бе споменала толкова пъти името божие, когато се каеше, че е затрупала душата си със земни грижи, които ѝ пречат да се моли. Монахините отдавна бяха свикнали да гледат Новия завет на госпожа Евпракси, в хубава кожена подвързия, да лежи забравен седмици и месеци върху някой стол или маса в манастирската черкова. Откъде сега ѝ бе хрумнало да изрови из пепелта на своята памет тия цитати за „любовта“! И тъкмо за любовта колко малко ѝ приличаше да говори на тяхната стара и грозна госпожа Евпраксия!... Такива думи я уподобяваха на един грамаден звяр, на рошава мечка, която се мъчи да покрие кожуха си със сватбено було. Не, те не можеха да кажат, че булото на любовта много им харесва върху козината на госпожа Евпраксия!...

Защо и тя не се откажеше от това си намерение и да приеме стария си грешен образ, който им беше близък и познат и който те толкова много обичаха?...

В това време гласът на игуменията се издигна със застрашителна сила и ги изтръгна из всяко заблуждение. Да, тука ставаше нещо!... тяхната началница никога досега не ги бе мамила.

– В младостта си хората лесно се заблуждават. Те не знаят, че истинската цел на живота е любовта, и затуй поставят за цел на своя живот удовлетворението – прищевките на тялото. Защо?... Защото наричат с едно име любовта към ближния, която е духовна любов, и любовта на мъж към жена и на жена към мъж, която е плътска любов. Но да правите такава грешка можете най-малко вие, духовни сестри, защото едната любов е глас на Бога, а другата любов е глас на животното!

Прелестите обаче на страстта мамят хората, както светулките над блатата примамват пътниците в смъртоносните тресавища. Както нощната пеперуда хвърчи към огъня въпреки опасността да си изгори крилата, както рибата гълтва червея въпреки възможността да е прикачен на някоя въдица. Така и ние сигурно знаем, че блудството ще ни увлече в бездна, ще ни изгори, ще ни погуби, но въпреки това пак му се даваме.

Черните слушателки в библиотеката настръхнаха и скришом отправиха погледи към Младата Макрина. Тя стоеше отстранена в дъното на стаята, далеч от печката, сгорещена от последното си тичане из града, все още с пламнал поглед, донесен от своите лу-

таници, все още със зачервени бузи, по които цъфтяха розите на нейните заблуждения. Оттам внасяше тя в манастира и своето ново веселие, което дразнеше и възмущаваше духовните жени.

При последните думи на госпожа Евпраксия тя застана нащрек. Пламъкът в очите ѝ угасна и след миг те блеснаха остро, за да прикрият нейните опасения. Две силни червени петна избиха върху розовината на нейните бузи.

Но можеха ли такива думи на госпожа Евпраксия да се отнасят до веселия живот, който Младата Макрина водеше от някое време насам, като тичаше между манастира и града? Игуменията не излизаше от своята килия, а при нея имаше достъп само сестра Серафима, която се занимаваше с книжовен труд и никак не се интересуваше от живота на Младата Макрина. Чрез кого друго може да е наблюдавала госпожа Евпраксия ежедневния живот в манастира? Нима тя имаше очи, които могат да гледат през стените?

А гласът, който четеше, продължи ясно и твърдо:

– Тъй е, младите хора имат много пътища, гладки пътища, и по тях се върви с голямо веселие. По тях се върви приятно и далеко се стига, уви, толкова далек, че когато поискат да се върнат на стария праведен път, те няма да знаят вече как да се върнат. Тогава те трябва да продължат напред и да вървят все по-далеч и по-далеч, додето се скрият от очите на света в погибел.

Защото има и друго: който сгреша за първи път, той винаги чувства своята вина, а този, който много пъти повтаря един и същи грях, ако вижда, че около него има хора, които вършат същото, престава да чувства греха си.

Отначало всяка страст е като просител в сърцето на човека – продължи госпожа Евпраксия, – после като гост, а най-сетне като стопанин на дома. Чисто обутият човек предпазливо заобикаля калта, но веднъж цапне ли в локвата, изцапа ли си обувката, той малко се пази. Ако пък види, че обувката му са цели изцапани, той вече смело гази из калта, като се цапа все повече и повече.

Тъй и младият човек, додето не е сгрешил, заобикаля съблазънта, но сгреша ли веднъж, стъпи ли в локвата и види ли се оцапан, мисли, че вече не може да се очисти, и цапа в калта и се плеска до гуша. Но това не е така. Човек винаги може да се разкае, а туй значи да се приготви за борба със своето тяло. Затуй, мили сестри, добре е да се каем, додето сме още в сила! Да наливаме масло в кандилото, додето то не е още угаснало. Никой никога да не

се плаши от греха и да не си казва: „Аз не мога да не греша, аз съм привикнала на греха, аз съм слаба!“ Додето сме живи, всякога можем да се борим с греха и да го надвием ако не днес, то утре или другиден, ако не в другиден, то в последния ден преди смъртта си. Ако предварително се откажем от борбата, отказваме се от най-главното дело на живота!

За да се приучим на борба с греховете, полезно е от време на време да преставаме да вършим туй, на което сме привикнали, за да се уверим, че ние сме властни над тялото, а не тялото над нас!

Да, борбата с тялото е необходима за всекиго, но необходимо е по-отрано да знаем цялата сила на врага, да се не залавяме за лъжливата надежда, че е възможно бързо да го победим. Боят с този враг е тежък, но затуй и наградата е голяма!

Видиш ли, че пак си сгрешил и пак си паднал, не се отчайвай ти! Детето, когато прохожда, пада, плаче, става и пак пада, удря се, но най-сетне се научава да се държи на краката си и да върви с тях. Падането не е страшно, а е страшно да се примириш с падането и да го оправдаеш. Никой да не казва: „Човешката съдба е да газим калта!“ Да не се оправдаваме, да не се самозалъгваме, а твърдо да помним, че злото си е зло и че ние не искаме да го вършим!

Каруцарят не захвърля юздите, защото не може изведнъж да спре коня, а продължава да ги тегли, додето конят спре. Тъй и ти със своята слабост не си удържала веднъж, продължавай да се бориш и в края на краищата ще победиш!

Госпожа Евпраксия стана, сгъна ситно изписания лист и го пхна в дълбокия вътрешен джоб на расото си.

– Драги сестри – каза тя кратко и ясно, – благодаря ви, че ме изслушахте с внимание. Пожелавам на всички ви лека нощ!

Тя изправи глава и с големи тежки крачки излезе от стаята.

Сестрите на Горния метох останаха да седят по местата си и да се гледат една друга в очи.

– Добър урок ни даде нашата света майка! – обади се първа сестра Анисия, като се изправи, валчеста като буре, на своето място. – А ние си мислим, че тя нищо не вижда какво се върши в манастира!... Хайде да ставаме и да си вървим, а утре рано-рано всички да се залавяме за работа!

Сестрите послушно станаха, разместиха столовете и тихо заизлизаха от стаята. Серафима угаси един подир други сребърните свещници. Тя като че ли вземаше някакво тайно участие в цялата

беседа на госпожа Евпраксия. Напоследък игуменията я викаше в своята килия и я задържаше на разговор до късно през нощта.

Тя събра свещниците, пъкна ги в един скроен по мярката им бял платнен калъф и се приготви да ги отнесе в скривалището им, откъдето ги бе донесла. Само слабата светлина на кандилото под иконата на Богородица осветяваше нейната черна фигура, която се движеше тихо. Върху бледото ѝ лице розовите устни изглеждаха, че се усмихват. Може би Серафима наистина се усмихваше на себе си или на кой знае какво задоволство от себе си.

Когато тя вдигна белия платнен калъф със сребърните свещници и тръгна да ги отнесе на мястото им, нейният поглед биде привлечен към дъното на стаята, където, останала да стои между празните столове, се чернееше една монахиня. Друга една хубост я гледаше оттам през своите млади очи. Това беше Младата Макрина, която скритом я наблюдаваше. На какво се удивляваше тя така, сякаш за първи път виждаше тази чужденка в манастира? Дали на нейната хубост?... Но тя бе свикнала с нея. Дали на нейната усмивка?... Да, на нейната усмивка се удивляваше тя. Върху нейното безстрастно лице тази усмивка изразяваше някакво странно и мистично задоволство. На това задоволство се удивляваше Младата Макрина. Струваше ѝ се, че едва сега проумява израза на това красиво и безстрастно лице.

Това задоволство избликваше от чистия студен извор на нейното безстрастие. Несъзнателната усмивка беше блясъкът на този никога незамърсяван извор.

„Нима да не си се цапала някога е такова щастие?“ – питаше погледът на Младата Макрина.

В това време Серафима се обърна и улови този поглед. Макрина отвърна очи, сведе ги към земята и като се обърна, излезе с кошечка ловкост от стаята, като стъпваше тихо с големите си плъстени обувки.

4. Невидими лъчи

На други ден твърде рано Младата Макрина излезе от килията, която делеше със сестра Анисия, и отиде право в тъкачната. Това бе онази дълга килия с четири големи прозореца на едната страна,

в която се работеше на осем стана памучни платна, китени одеяла, черги на „макази“ и тънкият вълнен плат „гриза“.

Тя отиде при сестра Евлампия, която наблюдаваше права стана с „маказите“, и каквато изглеждаше недоспала и посиняла от студ, каза припряно и ядосано:

– Дай ми някаква работа, сестро Евлампия! Аз мога да тъка черги...

Сестра Евлампия я погледна, без да изрази никакво учудване. Тя дори се усмихна благо и весело на Младата Макрина. Тази сестра Евлампия имаше две страсти, два еднакво силни змея, които се намираха в постоянна и гибелна борба един срещу други в нейното тяло.

„Аз съм полесражение! – често казваше тя. – Ангелът и дяволът всеки час се борят на живот и смърт в мене!“

Ангелът и дяволът бяха двата змея борци, двете основни страсти в нейния живот. Първата бяха станове. Тя бе незаменима майсторка. А втората – чревоугодieto, което тя с нищо не можеше да насити.

Нейният ръст бе по-долу от среден, а тялото ѝ слабо, затуй никоя от сестрите не можеше да си обясни къде отива толкова много храна, която минаваше по пътя на различни превращения през тялото на сестра Евлампия. Тя постоянно дъвчеше, дяволът я принуждаваше да трупа тайни запаси в килията си от най-различни лакомства. Тя тършуваше из магерницата, за да си набави това или онова съблазнително нещо за ядене, което най-много обичаше.

– Ще те надвие дяволът, сестро Евлампия – закачаха я сестрите. – Скрый лакомството в килията си и по-скоро тичай на станове при своя ангел!

Когато седнеше на станове, сестра Евлампия за този ден изкупваше греха на своето чревоугодие. Тя се увличаше в работата на своите изкусни пръсти дотолкова, че забравяше какво дъвче в устата си, та било то и най-вкусното, което желаше на света. Седнала в стана, тя забравяше себе си, своята грешна природа и целия грешен свят, от който се чувстваше една дребна частица.

Като чу желанието на Младата Макрина, тя не се учуди, а изведнъж я разбра. За да не излезе в града, Младата Макрина искаше да се затвори в нейните станове.

– Тъкмо навреме дойде, да смениш сестра Ана, която тази сутрин се оплаква от коремни болки! – отвърна сестра Евлампия.